

NA RÉAMHLITREACHA

5.1 Is é is réamhlitir ann litir a chuirtear roimh thúsleitir focail i gcásanna áirithe: *ár mbád*; *bhur n-athair*; *an t-eolas*; *a hathair*; *an tslat*.

AN tURÚ

5.2 Is é is ciall d'urú sa teanga scríofa consan nó consain a chur roimh thúsconsan focail (ach amháin *t* roimh *s*) nó *n* a chur roimh thúsghuta. "An focal a urú" nó "an túsleitir a urú" a deirtear.

Ní uraítear *h, j, l, m, n, q, r, s, v, w, x, y, z* ná ní uraítear guta más *n* is críoch don fhocal roimhe.

Seo liosta de na consain inuraithe agus na litreacha a uraíonn iad faoi lúibíní rompu: *(m)b*; *(g)c*; *(n)d*; *(bh)f*; *(n)g*; *(b)p*; *(d)t*.

Fuaimnítear focal ina bhfuil consan uraithe faoi mar nach mbeadh an sean-túsconsan ann, ach amháin go bhfuaimnítear an grúpa *ng* i dtosach nó i lár nó i ndeireadh focail mar chonsan ar leith ann féin: *i ngrá*; *ceangal*; *rang*.

URÚ ar an Ainmfhocal

5.3 Uraítear an t-ainmfhocal (cibé acu ainmfhocal uimhriúil nó a mhalairt é) sa tabharthach uatha ar lorg an ailt i ndiaidh na réamhfhocal *ag, ar, as, chuig, dar, faoi, le, ó, roimh, thar, trí, um*, mura *d, t* an túsconsan agus mura séimhítear an túsconsan (**4.3**): *ag an gcluiche*; *ar an mbád*; *chuig an mbanaltra*; *um an mbia*; *leis an bhfiche fear*; *cuir an cúig ar an gceathair* (cártaí).

Tá comhathéantas ag séimhiú i gcásanna mar seo freisin: *ag an chluiche*; *ar an bhád*; *ar an mhála*; *chuig an bhanaltra*; *tríd an Bhearnas Mhór*. Féach freisin **4.22**.

Uraítear *t* sa fhrása *um an dtaca*. Ach *faoi doras*; *ar an talamh*; *leis an triúr*, *ar an urlár*.

I bpiirt den Ghaeltacht uraítear *d, t* sna cásanna seo freisin: *fén ndoras*; *ar an dtalamh*. In áiteanna eile uraítear an túsconsan ar lorg *den, don, sa*, mar an gcéanna: *den bhfear*; *don mbean*, *sa mbaile*.

5.4 Uraítear an t-ainmfhocal ar lorg an ailt sa ghinideach iolra: *seolta na mbád beag*; *scoil na gcailíní óga*; *ag maisiú na dtithe*; *ceol na n-éan*; *tír na nAlbanach*; *bás na gcéadta duine*.

5.5 Uraítear an t-ainmfhocail ar lorg na n-aidiachtaí sealbhacha iolra agus i ndiaidh *ár dhá, bhur dhá, a* (iolra) *dhá: ár n-athair; bhur bpáistí; a ngluaisteán; ár dhá gcapall; bhur dhá dteach; a dhá gcroí.*

5.6 Uraítear an t-ainmfhocail ar lorg *seacht, ocht, naoi, deich: seacht nduine; ocht gcinn; naoi mbliana; deich gcloigne; seacht gcéad; ocht bhfichid; naoi ndeich.*

5.7 Uraítear an t-ainmfhocail ar lorg an réamhfhocail *i* agus i gcorrleagan eile: *i mbaile; i dtír; i mbliana; ar gcúl; ar dtús; ar ndóigh; go bhfios dom; cá bhfios dom?*

Cuirtear litir an uraithis leis an réamhfhocail i roimh ghuta: *in ordúite; in Éirinn*, agus i gcorrchás eile (**5.10n, 22.2**).

5.8 Bíonn urú dfreach i ndiaidh ainmfhocail i roinnt logainmneacha: *Sliabh gCua; an Muileann gCearr; Loch nEathach; Muir nlocht; Mainistir Ó dTorna.*

Urú ar an Aidiacht

5.9 Féadtar na horduimhreacha *ceathrú, cúigiú* a urú ar lorg an ailt sa tabharthach uatha (ach amháin ar lorg *don, den, sa*): *ar an gceathrú (ceathrú) fear. Ach den (don, sa) cheathrú háit.*

5.10 I gcásanna eile uraítear, de ghnáth, aidiacht aitreabúideach a thagann roimh a hainmfhocail mar a d'urófaí ainmfhocail: *seolta na dtrí bhád; i gcaitheamh na gcúig bliana; ar an gcéad (chéad) áit; ár gcéad mhac; bhur gcúigiú hiníon; ár dhá gcúigiú [cuid]; i ngach áit; i dtrí mhála.*

Ach in dhá áit (chás, sheomra, etc.)

Uraítear *céanna* sa fhrása *mar an gcéanna*.

Ní uraítear na haidiachtaí sealbhacha *do, mo: i do chodladh, i mo shuí.*

5.11 Uraítear breischéim aidiachta ar lorg *seacht, ocht, naoi, deich*, más feidhm dhobhriathra atá léi: *ba sheacht bhfearr ansin é; ba sheacht ndíchealláí a d'oibrigh Cóilín.*

AN RÉAMHLITIR *t*

5.12 Cuirtear *t* roimh thúsghuta ar lorg an ailt uatha

□ in ainmfhocail firinscneach ainmneach: *tá (feicim) an t-éan sa nead; gan an t-ór; chun an tAifreann a ofráil.*

Fágтар an *tar* lár in *an iomad; an oiread; an euro* (aonad airgid).

□ in *aon, aonú, ocht, ochtar, ochtó, ochtódú, ochtú* san ainmneach: *an t-aon bhean amháin; an t-aonú háit déag; an t-ocht gcéad bliain; an t-ochtar eitleoirí; an t-ochtó easpag; an t-ochtódú seachtain; an t-ochtú caora; chun an t-aon bhean déag a lorg; d'fhone an t-aonú háit déag a líonadh; ar tí an t-ocht míle fear a scriosadh; ag iarraidh an t-ochtó*

teachta a thoghadh; tar éis an t-ochtódú leathanach a léamh; ar aigne an t-ochtú leabhar a scríobh; le cois an t-ochtair sin a bheith ar an bhfoireann.

Fágfar an *t* ar lár má tá an uimhir ag cáiliú ainmfhocail a bhfuil feidhm ghinideach aige (mura gníomhaí nó cuspóir é d'ainm briathartha a leanann é): *ag moladh an aon bhean (imreoir) déag; ag líonadh an aonú háit déag; i gceann an ocht gcéad bliain; bás an ochtar fear; ní chun an ochtó sagart a bhí mé; deireadh an ochtódú bliain; tosach an ochtú lá.* Ach *chun an t-ochtair fear a dhaoir.*

5.13 Cuirtear *t* roimh *s* ar lorg an ailt uatha mura *c, f, m, p, t, v* a leanann *s*

□ in ainmfhocal baininsneach nach ginideach: *tá an tslat anseo; ar an tslí; gan an tseamair; mar an tsnaois; roimh an tsrón; seachas an tsúil*

□ in ainmfhocal firinsneach ginideach ach amháin *seascad* (<*seasca*), *seachtód* (<*seachtó*): *teach an tsagairt; chun an tsiopa; in aice an tslabhra.*

Tagann na huimhreacha ainmfhocla *seisear, seachtar* faoin rian chéanna, fiú amháin nuair atá feidhm ghinideach gan infhillleadh (9.24-36) acu: *airgead an tseisir (tseachtair); airgead an tseisear (tseachtar) fear.*

5.14 Ní chuirtear *t* roimh *s* i gcásanna mar seo: *os cionn an seachtód; bás an seasca (seachtó) fear; an seachtú (seachtódú) bean; don séú (seachtú) bó; i dteannta an sé chéad punt; aon salann; an chéad sagart; an-sásta; inseolta; bean sléibhe.* Ach féadfar úsáid a bhaint as ar lorg réamhfhocail agus an ailt uatha le hainmfhocal firinsneach: *ag an tsagart; don tseandúine; den tsalann.*

5.15 Cuirtear *t* roimh *s* i ndiaidh ainmfhocail dar críoch *-n* i ndornán ainmneacha d'fise stairiúla: *Clann tSuibhne, Cionn tSáile.*

AN RÉAMHLITIR *h*

5.16 Cuirtear *h* roimh fhocal dar tús guta i ndiaidh focail áirithe dar críoch fuaim ghutach agus nach gcuirfeadh séimhiú ná urú ar chonsan, mar a leanas

□ roimh ainmfhocal nó ainm briathartha dar tús guta ar lorg

•*a* (aidiacht shealbhach bhaininsneach uatha) [+ *dhá*]: *d'fhág Síle a háit; chonaic sí a [dhá] hiníon*

•*cá*: *cá háit?; cá haois tú?*

•*Dé* (=lá) *Dé hAoine*

•*le*: *le hairgead; le hithe; le hól*

•*go* (réamhfhocal): *go hÉirinn*

•*na* (foirm den alt, nuair nach *n*-uraítear): *ainm na háite; na héin; sna hionaid sin*

•*Ó*: *sin é Seán Ó hÓgáin; do Thomás Ó hAllacháin*

•orduumhreacha dar críoch guta: *an dara (tríú, fichiú, céadú) hoscailt; an t-aonú (dóú) háit déag*

•*trí, ceithre, cúig, sé* i gcás *uair* agus *orlach* a n-úsáidtear leagan iolra díobh: *trí* (*ceithre, sé*) *huaire*; *cúig* *horlaí*

•*ní* (copail dhiúltach) i gcás ainmfhocail a fheidhmíonn mar aidiacht: *ní hairí air síntiús*; *ní heol dom é*; agus i gcás corr-ainmfhocal eile: *ní hamadán mise agat*.

□ roimh aidiacht ar lorg

•*a* (mír uimhriúil): *a haon*; *a hocht*

•*cá*: *cá hiontaí?*

•*chomh*: *chomh hard liom*

•*go* (mír dhobhriathartha): *go hálainn*

•*na* (foirm den alt, nuair nach ndéantar urú): *na hocht gcinn*; *i gcaitheamh na haon seachtaine amháin seo*

•*le*: *le haon airgead*

□ roimh fhorainm ar lorg, *cé, ní, le*: *cé hé (hí, hiad)*; *ní hé (hí, hiad, hea)*; *le hí a phósadh*

□ roimh bhriathar ar lorg na míre briathartha ordaithe *ná*: *ná himigh*; *ná hóltar*

□ i gcorrachas eile: *ní hamhlaidh atá*; *ní hionann iad*; *ní haon iontas é*.

Ach trí (ceithre, sé) úll; go dtí iad; óladh é; inné a itheadh iad; ar (cár, gur, má, etc.) éisteadh leis; cé air a bhfuil an míleán?

An Tabharthach i nDiaidh an Ailt Uatha

5.17 Seo na gnáthrialacha a leantar i gcáipéisí oifigiúla stáit, agus a úsáidtear go coitianta i dtráchtanna an ghraiméir seo.

□ Uraítear an t-ainmfhocal ar lorg an ailt i ndiaidh na réamhfhocal *ag, ar, as, chuig, dar, faoi, le, ó, roimh, thar, trí, um*. Ní athraítear an aidiacht.

□ Séimhítear an t-ainmfhocal ar lorg *den, don, sa*. Ní athraítear an aidiacht.

□ Ní athraítear *s* tosaigh in ainmfhocal firinsneach, ach cuirtear *t* roimh *s* in ainmfhocal baininsneach: *ar an saol seo; sa samhradh; ar an tsráid; den tsúil*.

□ Ní athraítear *d, t, i* dtús ainmfhocail: *ar an doras; sa talamh*.

Ainmneacha na Litreacha

5.18 Cuirtear *h, n, t* agus fleiscín roimh ainm litreach dar tús guta mar a dhéantar i gcás gnáth-ainmfhocal ach amháin nach ligtear an fleiscín ar lár ar lorg *h* aon uair: *an t-a*; *an t-e fada*; *an t-f mór*; *an t-I dearg*; *abair na h-r-anna go bríomhar*; *fuaimniú na n-u-anna*; *ag dathú na n-s-anna*; *ag bailiú na n-x-anna*.

Ní dhéantar aon athrú tosaigh ar ainm dar tús consan: *leithead an z*; *ag tarraingt an b*; *ar an p*; *ag crosáil na t-anna*.

Is féidir ainmneacha na litreacha a scríobh ina bhfocail (L1) ach na rialacha céanna a leanúint.

Áirítear ainmneacha grúpaí litreacha mar ainmfhocal amháin: *an t-abc*; *cuireadh ar leataobh an t-mh a bhí san fhocal cónaí*; *ag cleachtadh na n-ng-anna tosaigh*.

Féach freisin: *abair an tAdhmaim do Dhia*.

Litreacha mar Réimfreanna

5.19 I gcás go n-úsáidtear litreacha mar réimír i dtéarmaí mar *s-fhithiseán*, *p-chineál*, *r-phróiseas*, *y-chrómasóm*, *x-gha*, agus *x-ghathaigh*, cuirtear na gnáthrialacha i bhfeidhm orthu: *faigh an t-s-fhithiseán*; *luach an p-chineáil*; *de réir an r-phróisis*; *ar an y-chrómasóm*; *an t-x-gha*, *d’x-ghathaigh sé*, *mura n-x-ghathaíonn tú*.